

KÜLÖNLENYOMAT

NAGY ISTVÁN MŰVÉSZETE

POGÁNY Ö. GÁBOR

Nagy István példája

BAJA, 1975

Pogány Ö. Gábor:

NAGY ISTVÁN PÉLDÁJA

Nagy István halálának évében, Dési-Huber István, a nagy szocialista festő bocsátott közre róla egy tanulmányt a „Korunk” című folyóiratban. Törvényszerű volt, hogy akkoriban éppen csak ebben a Kolozsvárt megjelenő baloldali orgánumban lehetett helytálló méltatást közölni művészetéről. Nem mintha erősen politikus egyéniség lett volna, vagy valamelyik illegális szervezetben vállalt volna funkciót, csupán munkásságának jellege miatt, mely minden megnyilvánulásában korának leplezetlen valóságáról szól. Az úgynevezett művészeti közvélemény nem sokat törődött képeivel, a műértők nagy része tulajdonképpen studiumoknak tekintette műveit, melyek színes vagy monokróm modellrajzoknak nevezhetők. A páratlan festői képességet, fejlett jellemző erőt, a nagyszerű ábrázoló tehetséget csak néhány élesszemű kritikus vette észre, s talán csak Dési-Huber István, hogy mind e tulajdonságok mögött tiszteletreméltó szociális igazságérzet állott. Életműve leginkább is a huszas, harmincas évek vidéki társadalmának ismerete felől közelíthető meg, s csupán a falusi dolgozók helyzetén keresztül magyarázható a maga mélységében.

Különös egyéniségnek tartották kortársai, azon kevesek, akik foglalkoztak műveivel; különcnek, exotikusnak, magányos bölénynek, eredetieskedőnek. Pedig kevés olyan őszinte képzőművész élt a közelmúltban, aki ennyire keresetlenül és hamisítatlanul számolt be tapasztalatairól, mint éppen Nagy István. Egy alakoskodó világban, a polgári mesterkélttség szomszédságában az ő egyszerűsége, szemléleti tisztasága egyfajta ismeretlen szerepnek tetszett, amit raffineriának is gondolhattak, de provinciális konokságnak is bélyegezhették. A téves értelmezések abból a tájékozatlanságból származtak, mely a magyar nép körülményeit illetően vétkes illúziókba ringatta az uralkodó rétegeket. A festészet így szükségszerűen a vásárlókedv kiszolgálója lett, a vöröslő alkonyok, rózsaszín aktok, idilli jelenetek előadása a „jobb körök” számára. Érthető, hogy ilyen környezetben egy kendőzetlen beszámoló a tanyákról,

a szegényekről, libapásztorokról és öregekről durva csinálmánynak hatott, mely rémképekkel igyekszik megzavarni a módosak nyugalmát. Nem hízeleg, nem bókol, elhagyja a díszeket és megelégszik a tényekkel, nem tagadja le milliók nyomorúságát, hanem kétségtelenné teszi a társadalmi aránytalanságokat. Anélkül, hogy szölamokat hangoztatna, elégedetlenségét fejez ki, miközben tanulmányfejeket készít, vázlatot rögtönöz, tájmotívumokat rendezget, zselléreket felvételez. Bebizonyosodott, hogy a művész minden spekulációnál több önállóságot nyer élményeiből, a tájak és emberek, tárgyak és történések vizsgálatából.

Nagy István megelőzve a népi irodalom elindulását, megfogalmazta szegény parasztságunk bajait, félreérthetetlené tette a falusiak nehézségeit. Mindehhez elhíthető stílust használt, ami teljes mértékben hitelesnek mondható. Semmi nagyozolás vagy virtuóztatás nincs megoldásaiban, mert a cifra külsőségek meghazudtolnák mondanivalóit. Világosan tudta, hogy a kubikusokról és a részesaratókról, legelőkről és temetőkről csak helyes mérséklettel festhet képet, ha célja az igazság felderítése s nem az öncélú szépelgés szolgálata. Így fejlődött formanyelve helyijellegűvé, nem annyira regionálissá, mint inkább osztályharcossá, a szónak az esztétikai realizmust jelentő értelmében. Hiszen az általános európai formanyelvet ő is leutánozhatta volna, egy-egy dunatáji ügynökség mindig sikerrel kecsegtette mestereinket valamelyik nyugati szabadelom importálása közben. Nagy István ösztönös biztonsággal az önállóságot vállalta a rengeteg kísértés közepette, a színhasználatnak, alakításnak, témaválasztásnak olyan csoportosítását, mely a hazai földhöz kapcsolódik, s amely nemzetinek nevezhető jelenlétében és élményénél fogva. Hosszú időket töltött külföldön. Franciaországban és Itáliában, de semmilyen kimutatható hatás nem látható alkotásain, ami a külföldi nagyokra utalna. Persze, ha túlon túl iskolásan mérlegelnénk pikturális törekvéseit, a kuboid posztimpreszionista átlaghoz kellene csatolnunk oeuvre-jét, de ellenérvet épp annyit fel lehetne erre sorakoztatni, mint indokot. Viszont — s ez talán tevékenységének legnagyobb értéke — annak ellenére, hogy teljesen távol tartotta magát a földrész divatos művészeti áramlataitól, korszerű és egyetemes igényű remekeket hozott létre. Szemét hozzászoktatta a legjobb minőséghez, úgy, hogy volt mértéke önmaga számára is, behatolt a műtörténelem problematikájába, de a legkisebb utánczás nélkül is követni tudta mesterségbeli kutatásainak tanulságait. S ez mindig a magatartás kérdésében vetődött fel, a szakmai tudás biztonsága és a művész fe-

lelőssége között. Művelődés-történetünk tele van hasonló jelenségekkel, gondoljunk bölcseletünk és irodalmunk kezdeteire, Apáczai-Csere Jánosra, az erdélyi prózaírókra: csupa európai utas, de magyar sors; egy-egy Giordano Bruno-, Descartes-, Elsevir-, Kanttanítvány, itthon megrendszabályozott iskolamester, bebörtönzött politikus, megkövezett prédikátor. Hol maradt a gondolkodás kicizellált módszere a két pogány közt egy hazáért pusztuló tudósok és szerzők sürgős és égető napi kötelességei mellett? Valahogy így kezdte Nagy István is Csíkmindszenten a pályáját s a Sixtus kápolna emlékével, Cézanne utasításaival a fölmunkások, uradalmi cselédek, reszketősök közé ment „képzőművészeti szociográfia” elkészítésére.

Eredményei szerények, de egyedülállóak, semmi hivalkodó vagy feltűnő nincs bennük, mindössze tolmácsolni segítenek a mindennapi környezetet, az általános helyzetet. Nincs egyetlen lapja vagy vászna, amin stiláris erőfeszítéseket lehetne megfigyelni, küzdelmet a kolorit reformjáért, vagy igyekezetet az alaki meglepésekért. Nem verítékezett a finom részletekért, nem hajszolta a modernség kellékeit, nem óhajtotta riogatni a tárlatlátogatókat. Lyka Károly szerint erényei inkább nemleges fogalmazhatók meg. „Ez az ember nem utánoz senkit, sem technikában, sem előadásban, sem a dolgok meglátásában, sem abban, hogy mit érdekes megfesteni, mit nem; sem a képszerűség elgondolásában, sem a művészetről való koncepció tekintetében. Ezek fontos negatívumok, de értékessé csak vérbeli tehetség kezén válnak, mert ezek révén képes egyéniségét hiány nélkül adni.” Végső fokon mégis csak a teremtő és építő szándék nevelte művészetét, még akkor is, ha a konkrét cselekedetekhez sok felesleges felépítményt, sznob szokást kellett lebontania. Hogy az ő iránya más volt, mint a legtöbb festőé, az szemléleti kiegyensúlyozottságából, jóindulatú emberségéből következik. Zavarbahozhatatlan józanság, bonyodalommentes tárgyilagosság töltötte ki élettörténetét, minden izgalom és sietség nélkül róttá egymás után az éveket és a kilométereket. Bejárta az egész országot, végigfestette a községeket és szántókat, pitvarokat és kocsmákat, várótermeket, és fészereket, szakadatlan termékenységben, minden jelenség után érdeklődve. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy valamiféle egykedvű gépiesség, szenvetlen szemellenzőség vezette volna, mert kibillenthetetlen következetessége csupán alkati feltétellé vált témakörének mozdíthatatlansága mellett. A parasztokhoz, palánkos utcasarokhoz, lépcsős faházakhoz, kerek koponyákhoz jól illett ez a szomorkás szűksza-

vúság. A gazdaságosság, modorának legszembetűnőbb tulajdonsága, nem a mesterségbeli tehetetlenségből, vagy a formai szorongságból folyt, hanem félreérthetetlenül a mondanivalóiból, a szűkös, kissé korlátozott társadalmi körből, a magyar föld és a magyar nép nincstelenjeinek világából. Amely világ bármilyen messzi statisztikai távlatokat is rejtett magában, tartalmát számba véve meglehetősen zárt, mozgásában merev, elemeiben igénytelen volt. Ezek között az összenyomott határok között azonban meggyőzőbben mozoghatott a művész, az egész területet birtokba tudta venni, otthonosan vizsgálhatta tüneteit. Nem került sor a felelőtlenkedésre, vagy a bizonytalankodásra, az ismeretlen együtthatókat nem kellett merész rögtönzésekkel, esetleges ráhibázásokkal behelyettesíteni. Tulajdonképpen csak állást kellett foglalni a tömegek kis ügyeiben, a hétköznapi apró-cseprő vitáiban, a dolgozók panaszainak mérlegelésekor.

S mégis, a tárgyi és formai ökonómia mellett a meggyőződés lendülete egyáltalában nem hiányzott. Nagy István tárgyköre talán nem volt változatos és sokirányú, motívumai nem a korlátlan képzelet szabad vadászterületéről valók, de képeinek belső értéke, önmagában indokolt harmóniája annál egyetemesebbnek, szerteágazóbbnak mondható. A feldolgozás módjában jelentkező fegyelem egyáltalában nem mond ellen annak, hogy hangulatilag letagadhatatlan feszültségeket, sokszor vészes indulatokat hordozott egész életműve. De ezt nem a polgári értelemben vett rikító villámlásokkal, harsozó foltokkal érte el, hanem mélyen izzó tónusokkal, sötétbevesző fénycsúcsokkal, szenvedélyes elhallgatásokkal, fűtött atmoszférával. A legköznapibb megoldásában is van némi balladai vonás, esetleg messzi országrészek üzenete, de sokkal inkább a szegénység kifejeződése. A pontos alkotómunka mögött nagyfokú társadalmi elégedetlenség lappang, ami viszont egyik művéből se tagadható le. Nyilvánvaló, hogy a festői tartozkodás végül is éppen fojtottsága miatt alkalmas a leláncolt indulatok érzékeltetésére. Ugyancsak Lyka Károly írta, hogy Nagy István anyjának a portréja „olyan, mint egy tölgyfából bárdal kihalított bálvány”. A költői hasonlat mögött intuitív meghatározás található, mesterünk parázsló érzékenységét tárja fel.

Legyünk bátrak kimondani, hogy ennek az érzékenységnek világnézeti vonatkozásai is vannak. A kisméretű, feszesre komponált festmények mögött robbanásra kész zaklatottság dohog. Alkotásai sokkal befejezettebbek, megkonstruáltabbak, semhogy személyi gátlásokat, lelki sérültségeket feltételezhetnők létrejöttükkel

kapcsolatban. Elvitathatatlan, hogy az úgynevezett kisemberek gondjainak, kiszolgáltatottságuk türhetlenségének megnyilatkozása ropogtatja meg az esztétikai rend eresztékeit még legkisebb vázlatában is.

Láttuk már a tökéletes forma, klasszikus külalak mögött a kavargó lázongást Juhász Gyula verseiben. A sors és végzet véletlen egybeesése hátborzongató eseteket statuál, Nagy István — betegen, reszketegen — akkor halt meg, mikor Juhász Gyula öngyilkos lett. Mert ha hasonlíthat egyáltalán két különböző művészeti ág természete egymáshoz, a Nagy István pikturája, a Juhász Gyula költészete közeli rokon. És sorsuk... a vidéki hányattatás, az anyagi szűkösség, a kortársi értetlenség, a szellemi elmagányosodás sír-nivalóan analóg.

Pályájuk mostohasága, keserves végkifejlete se tett kárt nem-meretű művészetükben, műveik kifejező erejében, tartalmuk tisztaságában. Mindketten felkészülten, reményteljesen indultak, a századelő legmagasabb szakmai színvonalán mozgó műveltséggel, alkották meg fiatalkori dolgaikat. Nagy Istvánt erdélyi szülőföldjének és népének világa ihlette munkára, Juhász Gyula Nagyváradon a holnaposokkal, a nyugatosokkal fogott bele irodalmunk megújításába, a költészet társadalmi rendeltetésének ellátásába. S a forradalmi fellendülés megtorpanása, a 19-es bukás után szabatosan megformált, lényegre törő, feszesre fogott művek hosszú sorában tántoríthatatlan meggyőződéssel nyilatkoztak eszményeikről, a népnek kijáró tiszteletről, a szegények igazáról, a megcsúfolt haza felszabadításáról, a gyengédségre vágyakozók megvigasztaltatásáról. Nagy István is mintha festői, grafikai szonettekbe, nyolctizenkét soros költeményekbe sűrítette volna élményeit, semmi feleslegest nem tűrt képeiben, portrét portré után, hegyet-völgyet faluvége után jegyzett fel, híven, szüksézáván, megkomponáltan, készségesen, de mindig úgy, hogy a jelentéktelennek vélhető motívumokból is messzi összefüggések tárultak fel, kisméretű rajzai, festményei is monumentálissá nőttek. Mert végül is munkálkodása egészében megtalálható századunk első harmadának Magyarország, a vidék és lakói remekműví szociográfiája, a népi irodalom képzőművészeti megfelelője, olyan felmérése mezővárosnak, falunak tanyának, szilaj pásztorkodásnak, méla léleknek, melyben a sokmillió magyar nincstelenség, vásároló parasztság csendes szavú, ellenállhatatlanul érvelő szószólót kapott.

Nagy István teljesen elszemélytelenedve, szinte elvi síkon, háttérben a falvak szegényeinek hangtalan, de hatalmas forradalmá-

val látta el szolgálatát. Ideológiailag, minden bizonnyal, kevésbé fejlődött áttekinthetővé benne ez a forradalmi felfogás, mint — mondjuk — Derkovits Gyulában a munkásság elkeseredése, de életműve objektíve ugyan olyan intenzitással tükrözte a haza bajait, egyes emberek és nagyobb közösségek helyzetét, a társadalmi igazság érvényesíthetésének esélyeit. Hogy ez viszont miként mutatkozik meg a jó művészetben, arra vonatkozólag érdemes meghallgatni Dési-Huber szavait: „Mert nincs szükség vezércikk-művészetre, nem kell tendencia, elég a valóságot kiásni, femutatni, hat az magától is. Nagy István festészete is azt igazolja, hogy a „meztelen valóság” mindig „leleplező”. Persze, az ilyen realizmus nem lehet látület, leltár, kicsinyes felsorakoztatása a részleteknek. Gyökereiben kell megfognia a dolgokat és azt kell megmutatni, ami szavakkal ki sem fejezhető: a vizuális rettenetet.”

Fk.: Dr. Solymos Ede
100 db 75629 Petőfi Nyomda Kalocsa

